

TREĆI SUKOB

u antinomiji

TEZA

Kauzalitet na osnovu zakona prirode nije jedini kauzalitet na osnovu koga se mogu objašnjavati sve pojave sveta. Radi njihova objašnjenja mora da se pretpostavi još jedan kauzalitet na osnovu slobode.

DOKAZ

Neka se pretpostavi da ne postoji nikakav drugi kauzalitet već samo kauzalitet na osnovu zakona prirode: u tome slučaju, sve što se *događa* pretpostavlja neko ranije stanje za kojim ono neizostavno dolazi po nekom pravilu. Ali to ranije stanje mora i samo da je nešto što se dogodilo (što je postalo u vremenu u kome ranije nije postojalo), jer da je ono¹ oduvek postojalo, onda i njegova posledica ne bi tek postala već bi i ona oduvek postojala. Prema tome, kauzalitet uzroka na osnovu koga se nešto dešava jeste i sam nešto što se *dogodilo*, što na osnovu zakona prirode opet pretpostavlja neko ranije stanje i njegov kauzalitet, a ovo stanje tako isto pretpostavlja neko još starije stanje itd. Ako se, dakle, sve događa samo po zakonima prirode, onda uvek postoji samo jedan subalterni početak, a nikako neki prapočetak, te, dakle, uopšte nikako ne postoji neka potpunost niza uzroka koji postaju jedni iz drugih. Međutim, zakon prirode sastoji se zapravo u tome: što se ništa ne događa bez uzroka koji je dovoljno određen a priori. Prema tome, stav po kome je svaki

¹ Po Erdmanu reč „ono“ odnosi se na „ranije stanje“, a po Falentineru na „nešto što se dogodilo“.

TRASCENDENTALNIH IDEJA

čistoga uma

ANTITEZA

Ne postoji nikakva sloboda, već se sve u svetu dešava samo po zakonima prirode.

DOKAZ

Pretpostavite: da postoji *sloboda* u transcendentalnom smislu, to će reći jedna naročita forma kauzaliteta na osnovu koje bi mogli da se obavljaju događaji u svetu, naime neka moć koja u apsolutnom smislu započinje neko stanje, pa, dakle, i neki niz njegovih posledica i onda ne samo što će na osnovu ovoga spontaniteta početi jedan niz u apsolutnom smislu, već i predodređenost toga samog spontaniteta za proizvođenje nekog niza, to jest kauzalitet će početi u apsolutnom smislu, tako da ne prethodi ništa na osnovu čega se ova radnja koja se događa određuje prema stalnim zakonima. Ali svaki početak delanja pretpostavlja neko stanje uzroka u kome on još ne dela, i jedan dinamički prvi početak radnje pretpostavlja neko stanje koje sa prethodećim stanjem istog uzroka nema nikakvog *kauzalnog* odnosa, to jest koje ni na koji način ne postaje iz njega. Prema tome, transcendentalna sloboda stoji u opreci sa zakonom uzročnosti, te jedna takva veza sukcesivnih stanja uzroka koji dejstvuju, prema kojoj vezi nije moguće nikakvo jedinstvo iskustva i koja se, dakle, takođe ne nalazi ni u kakvom iskustvu, samo je jedna prazna zamisao.

Dakle, mi imamo samo i jedino *prirodu* u kojoj moramo tražiti vezu i red među događajima u svetu. Zaista, sloboda (nezavisnost) od zakona prirode znači *oslobođenje* od *prinude*, ali ona znači isto tako oslobođenje od svakog *opredeljivanja* prema pravilima. Jer ne može se reći da mesto zakona prirode u kauzalitet svetskog bi-

kauzalitet moguć samo na osnovu zakona prirode protivreći u svojoj neograničenoj opštosti sam sebi, te se, dakle, takav kauzalitet ne može usvojiti kao jedini.

Prema ovome što je prethodilo mora da se pretpostavi neki kauzalitet na osnovu koga se nešto događa, ali tako da njegov uzrok nije opet određen na osnovu nužnih zakona nekim drugim uzrokom koji mu prethodi, to jest mora da se pretpostavi apsolutni spontanitet uzroka koji sam sobom započinje jedan niz pojava koji teče po prirodnim zakonima, to će reći mora da se pretpostavi transcendentalna sloboda bez koje čak ni u toku prirode jedan sukcesivan niz pojava nikada nije potpun na strani njihovih uzroka.

I primedba o trećoj antinomiji:

O TEZI

Zaista je transcendentalna ideja slobode daleko od toga da sačinjava celu sadržinu onog psihološkog pojma koji nosi to isto ime i koji je velikim delom empirički; ona predstavlja samo pojam apsolutnog spontaniteta radnje kao pravog osnova njenog imputabiliteta, pa ipak je ona pravi kamen spoticanja za filozofiju koja nalazi nesavladljive teškoće u tome da prizna takav bezuslovni kauzalitet. Dakle, ono u pitanju o slobodi volje što je odvajkada dovodilo spekulativni um u tako veliku zabunu jeste zapravo jedna *transcendentalna* teškoća, koja se jedino odnosi na pitanje da li mora da se pretpostavi neka moć koja može *sama od sebe* da započne neki niz sukcesivnih stvari ili njihovih stanja. Nije tako nužno da možemo odgovoriti na pitanje kako je moguća jedna takva moć, jer se mi isto tako kod kauzaliteta koji se obavlja prema prirodnim zakonima moramo zadovoljiti time što saznajemo a priori da se jedan takav kau-

vanja stupaju zakoni slobode, pošto sloboda, ako bi bila određena zakonima, ne bi bila sloboda, već ništa drugo nego priroda. Prema tome, priroda i transcendentalna sloboda razlikuju se kao zakonitost i nezakonitost, od kojih zakonitost zaista nameće razumu teški zadatak da u nizu uzroka, idući naviše sve dalje i dalje, traži porijeklo događaja, pošto je njihov kauzalitet uvek uslovljen, ali mu u naknadu za to obećava potpuno i zakonsko jedinstvo iskustva, dok, međutim, iluzija o slobodi zaista obećava istraživačkome razumu neki odmor u lancu uzroka na taj način što ga vodi bezuslovnom kauzalitetu koji sam sobom počinje da dela, ali koji, pošto je sam slep, raskida onaj rukovodni končić pravila na osnovu koga je jedino moguće potpuno jedinstvo iskustva.

II primedba:

O ANTITEZI

Onaj ko bi nasuprot učenju o slobodi branio svemoć prirode (transcendentalnu *fiziokratiju*), taj bi protiv sofističkih zaključaka toga učenja svoj stav izrazio ovako: *Ako vi s obzirom na vreme ne pretpostavite u svetu ništa prvo u matematičkom smislu, onda nemate potrebe da s obzirom na kauzalitet zahtevate išta prvo u dinamičkom smislu.* Ko vas je terao da izmišljate neko apsolutno prvo stanje sveta, pa, dakle, i neki apsolutan početak u nizu sukcesivnih pojava, i da bezgraničnoj prirodi postavljate granice kako biste svojoj uobrazilji pribavili neko mesto za odmor? Pošto su u svetu uvek postojale supstancije, kako se bar nužno mora pretpostaviti radi jedinstva iskustva, onda nema nikakve teškoće da se tako isto pretpostavi da je oduvek postojala i izmena njihovih stanja, to jest jedan niz njihovih promena, te da se, prema tome, ne sme tražiti nikakav prvi

zalitet mora pretpostaviti, iako ne možemo ni na koji način shvatiti mogućnost kako se na osnovu neke određene egzistencije postavlja egzistencija neke druge stvari, te se u tome moramo pridržavati jedino iskustva. Istina, mi smo nužnost ove pretpostavke, po kojoj se početak jednog niza pojava nalazi u slobodi, dokazali upravo samo utoliko ukoliko nam je to potrebno da bismo shvatili poreklo sveta, a da se, međutim, sva sledeća stanja mogu smatrati za sukcesiju koja se obavlja po prirodnim zakonima. Ali pošto je na taj način ipak dokazana (premda ne saznata) moć koja može sama sobom da započne neki niz u vremenu, to nam je sada isto tako dozvoljeno da dopustimo da usred svetskog toka mogu otpočeti sami od sebe nizovi različenoga kauzaliteta i da njihovim supstancijama pripišemo moć slobodnog delanja. Neka nas pri tom ne zbuni ova nerazborita primedba: da za vreme svetskog toka nikako nije moguć neki prvi početak nizova, jer, naime, jedan sukcesivan niz u svetu može imati samo neki komparativno prvi početak, pošto ipak u svetu uvek prethodi neko stanje stvari. Jer mi ovde ne govorimo o apsolutnom početku u pogledu vremena, već u pogledu kauzaliteta. Ako ja sada (na primer) ustanem sa svoje stolice potpuno slobodno i bez uticaja prirodnih uzroka koji nužno determiniraju, onda tim događajem i svima njegovim posledicama u beskonačnost otpočinje jedan potpuno nov niz, premda je taj događaj u pogledu vremena samo produženje nekog niza koji prethodi. Ova odluka i ovaj čin nikako se ne nalaze u nizu prostih prirodnih posledica, niti su prost nastavak njegov, već prirodni uzroci koji determiniraju prestaju u tome nizu s obzirom na ovaj događaj potpuno pre nego što on nastane, te on, uistinu, dolazi posle njih, ali ne proizlazi iz njih, usled čega se mora zvati apsolutno prvi početak jednog niza, istina, ne u pogledu vremena, ali ipak u pogledu kauzaliteta.

Ono što na najočigledniji način potvrđuje da um ima *potrebu* da se u nizu prirodnih uzroka pozove na neki prvi početak koji postaje iz slobode jeste u tome: što su (izuzevši Epikurovu školu) svi filozofi staroga doba bili

početak, ni matematički ni dinamički. Čudo¹ jednog takvog beskrajnog postojanja, bez nekog prvog člana u odnosu prema kome su svi ostali članovi samo potonji, ne može se shvatiti. Ali ako vi zbog toga hoćete da odbacite ove zagonetke prirode, onda ćete biti prinuđeni da odbacite mnoge sintetične osnovne osobine (osnovne sile), koje tako isto ne možete shvatiti, pa čak i mogućnost promene uopšte moraće vam biti na smetnji. Jer ako ne biste na osnovu iskustva našli da je ona realna, onda nikada ne biste mogli a priori uvideti kako je moguć takav jedan neprekidni niz od bića i nebića.

Međutim, čak i kad bi se, ako ustreba, priznala neka transcendentalna moć slobode da bi mogle početi promene u svetu, ipak bi ta moć morala postojati samo izvan sveta (premda će uvek ostati jedna smela namera da se izvan skupa svih mogućih opažaja pretpostavi neki predmet koji ne može biti dat ni u kakvom mogućem opažanju). Ali nikada se ne može dozvoliti da se u samom svetu pripiše supstancijama neka takva moć, jer bi u tom slučaju najvećim delom iščezla veza među pojavama koje se nužnim načinom uzajamno uslovljavaju prema opštim zakonima, veza koja se zove priroda, a sa njom bi iščezao i onaj karakter empiričke istine po kome se iskustvo razlikuje od sna. Jer pored takve moći slobode koja je nezavisna od svih zakona jedva se još može zamisliti priroda, pošto bi se njeni zakoni pod uticajima slobode neprekidno menjali, te bi se time učinio nejasnim i bez veze tok pojava, koji bi prema samoj prirodi bio pravilan i jednoobrazan.

¹ Po Vileu, koji mesto: „die Möglichkeit“ stavlja: „das Wunder“.

prinudeni da radi objašnjenja kretanja u svetu pretpostave nekog *prvog pokretača*, to jest neki uzrok koji slobodno dela i koji je prvi i sam od sebe započeo ovaj niz stanja. Jer oni se nisu usuđivali da prvi početak učine shvatljivim na osnovu same prirode.

Četvrti sukob

u antinomiji

TEZA

Svetu pripada nešto što je ili kao njegov deo ili kao njegov uzrok jedno apsolutno nužno biće.

DOKAZ

Čulni svet kao skup svih pojava sadrži u isto vreme u sebi jedan niz promena. Jer bez toga niza nama ne bi bila data ni sama predstava vremenskog niza kao jednog uslova mogućnosti čulnog sveta.* Ali svaka promena stoji pod svojim uslovom koji joj u pogledu vremena prethodi i pod kojim je ona nužna. Međutim, svako uslovljeno koje je dato pretpostavlja, s obzirom na svoju egzistenciju, jedan potpuni niz uslova koji se proteže sve do onoga što je apsolutno bezuslovno i što je jedino u apsolutnom smislu nužno. Prema tome, mora da postoji nešto apsolutno nužno kada postoji jedna promena kao njegova posledica. A to apsolutno nužno opet pripada čulnom svetu. Jer ako pretpostavite da se ono nalazi izvan čulnog sveta, onda bi niz promena u svetu imao svoj početak u njemu, a ipak taj nužni uzrok ne bi pripadao čulnom svetu. Međutim, to je nemoguće. Jer pošto početak jednog vremenskog niza može da bude uslovljen

* Vreme kao formalni uslov mogućnosti promena dolazi zaista, objektivno uzev, pre njih, ali, subjektivno uzev, i u realitetu svesti ova je predstava ipak, kao i svaka druga, data samo povodom opažaja.